

господарства, приділяло достатню увагу житловому-комунальному будівництву. Швидкими темпами розвивалася індустрія будівельних матеріалів, проводилася централізація будівельних організацій, яка мала на меті оптимізувати будівельні процеси, було розроблено багато типових житлових проєктів, які мали пришвидшити та здешевити будівництво. Проте, незважаючи на високі обсяги житлового будівництва та всі командно-адміністративні заходи, якими уряд хотів одразу усунути всі недоліки, які мали місце у будівельно-архітектурній сфері, проблема нестачі житла залишалася однією з найгостріших у суспільстві, негативно впливаючи на морально-психологічний стан мешканців міст.

1. Баран В. К. Україна в умовах системної кризи (1946 – 1980-і рр.) / В. К. Баран, В. М. Даниленко. – К.: Альтернативи, 1999. – (Україна кризь віки: в 15 томах. – Т.13). – 304 с. 2. Витрук Л. Д. Улучшение социально-бытовых условий жизни трудящихся УССР(60-80-е годы)

/ Л. Д. Витрук. – К.: Наукова думка, 1986. – 180 с. 3. Гирич Я. М. Урбанізація як складова розвитку міст УРСР в 1950-х – 1960-х рр. / Я. М. Гирич // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія. – 2008. – № 94. – С. 16-19. 4. Історія Української ССР. : В десяти томах. / Лихолат А.В. – Київ : Наукова думка. Том 10 : Украинская ССР в период построения развитого социалистического общества (1945-начало 60-х годов). – 1985. – 775с. 5. Ковпак Л. В. Соціально-побутові умови життя населення в другій половині ХХ ст. (1945–2000 р.) / Л. В. Ковпак. – К.: Інститут історії НАН України, 2003. – 250 с. 6. Литвин В. Україна у другому повоєнному десятилітті (1946-1955) / В. Литвин. – К.: Лі-Терра, 2004. – 272с. 7. Україна: Хроніка ХХ століття. Довідкове видання. Роки 1946 – 1960. Частина 2. 1953-1960. – К.: НАНУ. Ін-т історії України, 2005. – 613 с. 8. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі ЦДАГО України). – Ф.1. – Оп.79. – Спр.308. – Арк. 178. 9. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп.79. – Спр.310. – Арк. 75. 10. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп.79. – Спр.311. – Арк. 157. 11. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп.79. – Спр.339. – Арк. 159. 12. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп.79. – Спр.362. – Арк. 188. 13. ЦДАГО України – Ф.1. – Оп.24. – Спр. 3666. – Арк. 112. 14. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп.24. – Спр.4327. – Арк. 74. 15. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп.24. – Спр.4980. – Арк. 148.

Надійшла до редколегії 17.02.10

Є. Магда, канд. політ. наук (Київ. ун-т)

ПОЛІТИКА РОСІЇ НА БЛИЗЬКОМУ СХОДІ ЗА ПРЕЗИДЕНТСТВА В. ПУТІНА

У статті йдеться про близькосхідну політику Російської Федерації за президентства В.Путіна. Розглядаються основні елементи зазначеної політики, окрема увага приділяється розвитку відносин Росії з Ізраїлем та мусульманським світом в регіоні. Проаналізовано перспективи змін політики РФ на Близькому Сході з приходом на посаду президента Росії Д.Медведєва.

The article deals with the Russia's policy on the Middle East during the presidency of V.Putin. The key elements of such policy are being analyzed, especially the relationships between Russia and Israel and between Russia and Muslim countries on the Middle East region. The perspectives of changes in the Russia's policy on the Middle East during the period of D.Medvedev's presidency are also being viewed.

Близькосхідна політика Росії протягом останнього десятиліття зазнала істотної трансформації, зумовленої насамперед складним процесом розвитку російської зовнішньої політики в умовах, що склалися на світовій арені на початку ХХІ ст.

З часу приходу до влади В.Путіна (президент Російської Федерації з 2000 по 2008 роки та нинішній прем'єр-міністр РФ) Москва прагне повернути собі місце великої світової держави. Для досягнення цієї мети Кремль використовує низку стратегій. На Близькому Сході, де сходяться інтереси практично усіх великих геополітичних гравців, у Росії донині зберігаються можливості для проведення власної гри та створення перешкод для реалізації інтересів інших. Таким чином, близькосхідну політику РФ з кінця 1990-х рр. визначають як політику, орієнтовану на повернення до регіону Близького Сходу [17, с. 183].

Водночас, значення політики Росії відносно Близького Сходу визначається світовим статусом РФ як постійного члена Ради Безпеки ООН, учасника "квартету" міжнародних посередників з врегулювання кризи в Палестині. Із зазначеними статусами пов'язані конкретні зобов'язання. Вже в силу цього Росія не може залишатись осторонь процесів в регіоні та самоусунутись від вирішення конфліктних ситуацій.

Крім того, з приходом на президентську посаду В.Путіна російська політика на Близькому Сході зазнала певної корекції. Віднині її ключовим імперативом стає не ідеологія, а прагматизм, прагнення розвивати взаємовигідне економічне та політичне співробітництво. При цьому економічна дипломатія увійшла до переліку пріоритетних з огляду на прагматизм В.Путіна та можливості розширення товарообігу Росії з державами Близького Сходу, який вже нині перебільшує 6 мільярдів доларів [16, с. 73].

Концепція зовнішньої політики Російської Федерації, затверджена у 2000 році, визначила основні пріоритети діяльності президента В.Путіна на світовій арені. Щодо Близького Сходу документ декларував наступні за-

вдання: "відновлення і зміцнення позицій, насамперед економічних, у цьому заможному і важливому для наших інтересів районі світу" [8].

Кілька років поспіль Росія використовує на Близькому Сході багатовекторну тактику. Вона займається продажем ракет та іншої зброї Сирії та Ірану, одночасно підтримуючи санкції Ради Безпеки ООН стосовно цих двох країн. З розвитком високотехнологічного галузей промисловості і програм військового співробітництва з Ізраїлем, Росія приймає в столиці делегацію руху ХАМАС. Встановлюючи нові зв'язки з традиційними союзниками США (Ізраїль, Туреччина і Саудівська Аравія), Москва не забуває підтримувати контакт зі своїми старими сирійськими, іракськими та іранськими колегами.

Нині існує комплекс факторів, які дозволяють оцінити особливості присутності Росії на Близькому Сході. В першу чергу, це вплив питання забезпечення територіальної цілісності сучасної Росії. Авторитет В.Путіна великою мірою тримається саме на проведенні сильної політики всередині Росії і забезпеченні непорушності її територіальної цілісності. В основу легітимності його лідерства покладена перемога над сепаратистами на Північному Кавказі.

Тому у вирішенні питань близькосхідної тематики Росія зобов'язана враховувати значну кількість внутрішніх проблем, пов'язаних із російським ісламом, а також впливом мусульманських громад сусідніх країн. Отже, можна говорити, що активізація російської політики в регіоні Близького Сходу не в останню чергу зумовлена і внутрішньополітичними потребами у захисті від викликів та загроз, що їх несуть конфліктні ситуації в регіоні Близького Сходу територіальній цілісності та стабільності російської держави в цілому, а також безпосередній загрози втрати впливу в регіоні, який Москва вважає зоною своїх особливих інтересів. З даної точки зору, тактика В.Путіна на Близькому Сході серед іншого полягала і у руйнуванні моральної і матеріальної підтримки, яку мусульманські країни тривалий час надавали чеченським

сепаратистам. Варто зазначити, що завдання це, з різним ступенем ефективності, було вирішене.

В першу чергу, відбулось налагодження відносин з російськими мусульманськими асоціаціями, надання їм фінансової допомоги, що зробило їх більш лояльними до влади і менш чутливими до аргументів і пропаганди закордонних релігійних організацій. Крім того, В.Путін створив собі позитивний імідж в тих країнах, що співчували чеченцям і надавали їм підтримку. В результаті мусульманський світ в цілому сприйняв демонстрацію лояльності Росії до ісламу і, як результат, в 2005 р. Російську Федерацію було прийнято в статусі спостерігача до лав Організації Ісламська конференція [11, с.203].

Додаткові можливості для Москви відкрились після того, як США увійшли до Іраку, поваливши режим С.Хусейна. Через невдачу американську політику відновлення країни та початок масштабної диверсійної боротьби в Іраці, мусульманські держави зосередили свою увагу на Багдаді, залишивши чеченське питання на периферії своєї уваги. Водночас, нові можливості для антизахідної і антиамериканської риторики дозволили Росії покращити свої відносини з мусульманським світом. Крім того, для Москви це був шанс продемонструвати себе як неосвразійську імперію, до складу якої входить численне мусульманське населення, як єдину країну, що може поєднати в собі і західну, і східну цивілізації без їх радикального зіткнення [9, с. 71-78].

Аналізуючи близькосхідну політику В.Путіна варто пригадати, що значний вплив на неї мав близький до президента радник – Є.Примаков (важковаговик радянської і російської політики, який посідав цілу низку провідних посад – від міністра закордонних справ і до прем'єр-міністра РФ). Є.Примаков відомий як послідовний прихильник арабських інтересів і особистий товариш С.Хусейна. Деякі експерти переконані, що вплив в питаннях формування російського зовнішньополітичного порядку денного для Близького Сходу "пенсіонера" Є.Примакова значно більш вагомий за вплив нинішнього міністра закордонних справ РФ С.Лаврова [4].

Саме Примакову приписують авторство такого елемента політики РФ на Близькому Сході як максимальний підрив впливу США в регіоні і утримання його під контролем шляхом дипломатичної і військової підтримки арабських країн. По суті, це нагадує стару радянську політику, хоча мотивація дещо змінена: нині Росія прагне заблокувати всі проекти США, направлені проти Сирії та Ірану, у відповідь за те, що Сполучені Штати не беруть до уваги російських інтересів в Європі і не враховують їх [6, с.135-137].

Ще одним важливим фактором, який визначає російську близькосхідну політику, є інтереси військово-промислового комплексу (ВПК) Російської Федерації. Продаж зброї закордон щорічно приносить мільярди доларів в російський бюджет. Найбільші корпорації російського ВПК зазвичай мають на чолі колишніх працівників радянської системи, які користуються особливим впливом у Кремлі та прихильністю В.Путіна і його оточення.

Військові корпорації та їх лобісти в Кремлі зацікавлені в збільшенні експорту зброї на Близький Схід, або хоча б утриманні існуючого рівня [20, с.89-91]. Серед основних покупців виступають Іран та Сирія. Зокрема, Росія в 2007 р. списала 70% 12-мільярдного боргу Сирії перед РФ і налагодила постачання Дамаску сучасних протитанкових ракет, засобів ППО та модернізованих військових літаків МіГ-29 і МіГ-31. Щоб не "дратувати" Ізраїль В.Путін відмовився продавати Сирії ракети класу "Іскандер". Офіційним аргументом щодо продажу зброї стало те, що вся російська зброя для країн Близь-

кого Сходу має оборонний характер і не може змінити регіональний баланс сил.

Резюмуючи, варто додати, що нині, коли на президентській посаді в Росії вже третій рік перебуває Д.Медведев, відчуються певні зміни в російській близькосхідній політиці, зумовлені наближенням президентських виборів в РФ і 2012 р. та відповідною зовнішньополітичною активізацією чинного президента. Зокрема, помітний вплив на позиції Росії в регіоні здійснив візит Д.Медведева в Туреччину у травні 2010 р. Чинний російський президент під час візиту не лише підписав низку договорів щодо співробітництва на суму понад 25 мільярдів доларів та досяг скасування візового режиму між країнами, а й підключив Росію до участі у геополітичному трикутнику Туреччина-Сирія-Іран. З огляду на зазначене, у найближчому майбутньому варто очікувати більш помітних зовнішньополітичних ініціатив російського президента, які можуть змінити вектори близькосхідної політики Росії, закладені В.Путіним.

Важливим елементом політики В.Путіна на Близькому Сході стало розширення економічного співробітництва з мусульманськими країнами (в т.ч. за рахунок витіснення з регіону інтересів України), які і донині залишаються перспективними ринками для збуту російської продукції.

Для підтримки власного авторитету, що дозволяє реалізовувати російські інтереси на Близькому Сході, Москва активно розвиває партнерські відносини і з іншими країнами регіону, зокрема, Туреччиною та державами Перської затоки. Найбільший інтерес для обох сторін становить питання енергетичного співробітництва та координування цінової політики на енергоресурси на світових ринках. В даному контексті Росія проводить активні переговори з Саудівською Аравією, Катаром (особливо щодо створення газового ОПЕК) та іншими близькосхідними країнами.

Періодично Кремль демонструє антизахідні та антиізраїльські кроки для підтримки свого авторитету серед мусульманських близькосхідних гравців. Зокрема, після перемоги на парламентських виборах в Палестинській національній автономії руху "ХАМАСу" Ізраїль, Сполучені Штати та низка країн ЄС виступили з ініціативою міжнародної блокади цього руху. Однак, його ізоляція була, попри заперечення означених країн, перервана Росією, яка прийняла в Москві представників "ХАМАСу".

Ці кроки носили важливий пропагандистський характер та були спрямовані на покращення іміджу Росії серед мусульманських країн. В даному випадку Російська Федерація виступала як держава, що відновлює мости, зруйновані ізраїльською авіацією, і спирається при цьому на колишніх чеченських сепаратистів, демонструючи, що чеченська війна закінчена.

Крім того, побоюючись реакції Заходу після війни в Грузії в серпні 2008 року, Росія запросила президента Сирії Б.Асада до переговорів про встановлення на території його країни російської системи ПРО. Наразі, Кремль продовжує власну геополітичну гру, декларуючи свою готовність поставити Ірану російські комплекси ППО С-300.

Загалом, слід підкреслити, що відносини Росії з державами близькосхідного регіону розвиваються з різною інтенсивністю з огляду на різні російські інтереси [14].

Зокрема, Іран залишається важливим економічним і військовим партнером – ринком збуту обладнання для виробництва атомної енергії, ринком збуту зброї. Саме цим, в першу чергу, пояснюється позиція Росії щодо "іранського ядерного питання" на рівні ООН та дво- і багатосторонніх переговорів з окремими державами і організаціями. Проводячи політику "обмеженої допомо-

ги" Ірану, Москва свідомо посилює одну з опозиційних сил США в регіоні.

З Сирією Росію поєднує прагнення створити проти-вагу американському впливу на Близькому і Середньо-му Сході. Ці дві країни ще з радянських часів пов'язують дипломатичні, військові та економічні зв'язки. Нині російсько-сирійське співробітництво триває в енергетиці, економіці, військовій сфері. Саме в Сирії, в портовому місті Тартус, розташована остання російська військово-морська база в країнах далекого зарубіжжя. При цьому, в умовах постійної ескалації напруженості у відносинах Сирії зі США та іншими країнами Заходу, Росія залишається одним з небагатьох партнерів Дамаска, що не відносяться до "осі зла".

Єгипет також є одним з важливих торговельних партнерів в регіоні. Особливо інтенсивно Каїр купує російську зброю [19, с.53-57].

Для близькосхідного арабського світу Росія є цікава як альтернативний учасник освоєння нафтових та інших природних багатств за допомогою своїх технологій, і як вигідний ринок для капіталовкладень. В цій сфері можливим є взаємопроникнення російських та арабських інвестицій, що вже частково відбувається. Зокрема, російська компанія "Лукойл" бере участь у масштабному проєкті з розвідки і розробки газового родовища в Саудівській Аравії, а бізнесмени з Об'єднаних Арабських Еміратів вкладають інвестиції в російський ринок нерухомості. Великі перспективи має і створення міжнародного транспортного коридору "Північ-Південь" із залученням Росії та країн Перської затоки [7, с.12-15].

Характеризуючи співробітництво Росії з мусульманським світом на Близькому Сході слід окреслити ще один важливий момент. Він полягає в тому, що Росія дійсно остерегається підривної діяльності Ірану та інших мусульманських держав в північнокавказьких республіках, направленої на розпалювання в них повстань і безладу. Це може знову примусити Росію вести бойові дії на Північному Кавказі. Цей ризик змушує Москву займати стриману позицію по відношенню до "ХАМАСу", підтримувати Іран та Сирію, а також постійно вести діалог з Саудівською Аравією та ОАЕ.

Водночас, в Кремлі активно розвивають співробітництво з Ізраїлем. Одним з перших кроків у цьому напрямі став візит В.Путіна до Єрусалиму в 2005 р., який поклав початок реальному російсько-ізраїльському зближенню. Мова йдеться, передусім, про співробітництво в боротьбі з тероризмом аж до виробництва зброї.

Важливим кроком у налагодженні російсько-ізраїльських стосунків став візит на початку липня 2007 р. міністра закордонних справ РФ С.Лаврова до Ізраїлю, мета якого була продемонструвати присутність Росії на Близькому Сході.

На тлі приходу до влади у Палестинській автономії руху "ХАМАС", що взяв владу у свої руки в секторі Газа, Москва змушена була відреагувати для того, аби не втрачати власний вплив в регіоні і зберігати баланс власних інтересів з інтересами США, ЄС та ООН [15].

Крім того, С.Лавров прагнув отримати з перших рук інформацію про те, які дії Ізраїль та інші члени міжнародного близькосхідного квартету намагаються вжити з огляду на ситуацію в секторі Газа. Це б дозволило більш ефективно сформулювати російську позицію з проблеми.

З іншого боку, Ізраїль цілком усвідомлював небажання Росії та її незначні можливості для надання допомоги ізраїльській стороні. З іншого – Росія продемонструвала гнучкість у блокуванні всіх дій, спрямованих проти Ірану, який є головним супротивником Ізраїлю в регіоні, становлячи для нього пряму військову загрозу. У зв'язку з цим, політика Тель-Авіву була і залишається

у відмові від дій, що спроможні дратувати Росію, що виявилось у "тепловому" прийомі С.Лаврова та інших російських представників вищого рівня влади.

Говорячи про ізраїльську політику, Росії не слід забувати, що в Ізраїлі проживає мільйон росіян як єврейського, так і неєврейського походження (крім того, відправлений на палестинські території спецназ ЦАХАЛУ, набраний з іммігрантів російського походження, широко застосовував радянський військовий досвід). Також зазначимо, що російсько-ізраїльське співробітництво активно розвивається в торгівлі та в сфері високих технологій [10, с.145-146].

За часів президентства Д.Медведева, відносно Ізраїлю Росія підтвердила, що політичне врегулювання конфлікту повинно засновуватись на відповідних резолюціях Організації Об'єднаних Націй (включаючи невід'ємне право на повернення палестинців) і принципах Мадридської конференції (повернення окупованих територій, включаючи Східний Єрусалим і Голанські висоти, під юрисдикцію арабських країн в обмін на їх мирний договір з Ізраїлем). Крім того, Д.Медведев підтвердив прихильність його країни принципу "двох держав". Беручи до уваги наявність в Ізраїлі більше 1 мільйона колишніх радянських громадян, Москва прагне упередити прогнозовану міграцію у разі різкого загострення ситуації на Близькому Сході.

В даному контексті під час візиту свого візиту в Сирію навесні 2010 р. Д.Медведев висловився за примирення між рухами "ФАТХ" та "ХАМАС", а також зустрівся з Х.Машалем, політичним лідером палестинського опору. Крім того, під час візиту в Сирію Д.Медведев, посилюючи на погрози Ізраїлю бомбити сирійські конвої, що постачають зброю до Лівану, застеріг Тель-Авів від ескалації напруженості в регіоні.

Палестино-ізраїльський конфлікт залишається однією з найбільш "гарячих точок" не лише на Близькому Сході, але й у світі. Рівень насильства з обох боків не знижується, спроби реанімувати переговорний процес фактично не дають жодних результатів [2, с.154-155]. Цей регіональний конфлікт не має собі рівних з точки зору спроможності розповсюджуватися на глобальний рівень. Перехід до багатопольярного світу в цілому об'єктивно посилив роль держав і організацій, безпосередньо втягнутих у регіональні конфлікти, що набагато підвищує їхню небезпеку та змушує можливість керування ними [13, с.163].

Після закінчення холодної війни побутувала думка, що реальна загроза виходу арабо-ізраїльського протистояння за регіональні межі відпала сама собою. Але у XXI ст. цей висновок перестав відповідати реаліям, а військова операція США в Іраку значним чином змінила баланс сил на Близькому Сході. Проте кардинальних змін політика провідних світових держав, в першу чергу, США та РФ, у регіоні не зазнала, насамперед в силу того, що підґрунтям її виступає резолюція Ради Безпеки ООН №242 від 1967 року [12, с.93-94]. Цей документ є базовим у міжнародних миротворчих зусиллях та ініціативах, серед яких і проєкт "Дорожня карта".

"Дорожня карта", підготовлена четверкою міжнародних посередників у складі ООН, ЄС, Росії та США та офіційно опублікована 1 травня 2003 року, представляє собою план з трьох етапів остаточного і повномасштабного врегулювання палестино-ізраїльського конфлікту шляхом створення палестинської держави на основі формули "мир в обмін на територію" й резолюцій РБ ООН №№ 242, 338 і 1397 та з врахуванням зауважень обох сторін конфлікту (ухвалено спеціальною резолюцією РБ ООН від 19 листопада 2003 р.) – на сього-

дні являє собою єдиний легітимний план врегулювання близькосхідного конфлікту.

Що стосується позиції Росії у питанні палестинсько-ізраїльського врегулювання, то протягом останнього десятиліття чітко відстежується бажання відігравати у цьому процесі більш активну роль. Якщо на початку 2000-х років російська сторона лише підтримувала позитивні ініціативи і з боку окремих учасників міжнародного миротворчого "квартету", і з боку "четвірки" в цілому, то у другій половині 2000-х рр. відбувається деяке зміщення акцентів – в Москві починають проходити зустрічі представників ХАМАС, ФАТХ та ізраїльського уряду, російська столиця стає доволі зручним місцем для обговорення гострих проблем регіону, насамперед, в силу того, що Росія має добре налагоджені відносини з обома сторонами конфлікту.

І якщо офіційний Кремль у миротворчих зусиллях поки не декларує прагнення вийти за межі діяльності "квартету", в експертному середовищі з'явилися програми, завдяки яким Росія могла б очолити миротворчий процес в регіоні Близького Сходу, тим самим отримавши додатковий політичний вплив [1].

Насамперед мова йде про ідею проведення у Москві нової зустрічі за участю усіх країн, що мають відношення до пошуків мирного врегулювання на Близькому Сході з метою "перезапуску" переговорного процесу. Як стверджують російські дослідники, вперше з ідеєю скликати обновлених близькосхідних та світових "гравців" в російській столиці виступив у 2005 році тодішній президент РФ В.Путін, ідею якого "перехопила" адміністрація Дж.Буша, організувавши у листопаді 2007 року подібний захід в Аннаполісі, фактично зводячи зустріч в Росії до статусу "продовження Аннаполісу" [21].

Нині йдеться про формування свого роду "ініціативної групи", яка б істотним чином доповнила та посилила б "четвірку міжнародних посередників" вагомим регіональним елементом. У цій ролі могли б виступити Єгипет як найбільша арабська країна регіону та досвідчений переговорник з Ізраїлем, Саудівська Аравія, що має досвід підготовки мирних ініціатив у 2002 р., а також може фінансувати необхідні заходи зі встановлення миру в регіоні, Йорданія тощо [3].

З часу оприлюднення "Дорожньої карти" відбулися істотні зміни – як на регіональному, так і на глобальному рівні, внаслідок чого повністю втратила свою актуальність не лише часові параметри, закладені в даний документ, а й очевидною є застарілість концепції, положення якої вже не відповідають реаліям сьогодення. Безсумнівно є той факт, що порядок денний процесу мирного врегулювання повинен містити усі аспекти ситуації на Близькому Сході, у тому числі сирійсько-ізраїльську та лівано-ізраїльську складові. Неможливо буде уникнути і іранської проблематики, зокрема, різке неприйняття Ізраїлю [5].

Останні заяви президента РФ Д.Медведева щодо близькосхідного конфлікту свідчать про продовження ним лінії свого попередника В.Путіна, зокрема, в плані посилення ролі РФ в процесі мирного врегулювання та проведенні анонсованої конференції [18]. Очевидно, що у найближчій перспективі Росія посилюватиме виключно посередницьку складову своєї близькосхідної політики, уникаючи схильності до одного з учасників протистояння, оскільки надто "проарабська" позиція автоматично б викликала погіршення відносин з США та Заходом загалом, а проізраїльська орієнтація означала б конфронтацію з мусульманським світом.

Варто відмітити, що на Близькому Сході останнім часом намітилися серйозні зміни в розкладі сил. Можна відзначити деяке послаблення позицій США внаслідок

доволі нечіткої політики адміністрації Обама та посилення Ірану, незважаючи на істотний тиск на останнього з боку світової спільноти. На цьому тлі в Росії дійсно з'являється шанс відновити втрачений вплив в регіоні Близького Сходу, відновлюючи та зміцнюючи існуючі зв'язки.

Підбиваючи підсумки, зазначимо, що протягом періоду президентства В.Путіна, Росія на Близькому Сході намагалась підтримувати рівновагу у відносинах між країнами, що суперничають між собою. Вона спробувала проявити максимальну лояльність до всіх і відмовилась від ідеології як інструменту геополітичного вибору. В той час, як адміністрація Дж.Буша-молодшого закликала до повної демократизації Близького Сходу та оголосила "хрестовий похід" проти мусульманських країн "осі зла", Росія демонструвала свою повну прихильність збереженню статус-кво в регіоні.

В даному контексті багато експертів в мусульманських країнах відзначають, що Росія протягом президентства В.Путіна хиталась в питанні протистояння, що і нині продовжує загострюватися, між двома центрами сили – шиїтсько-іранським на чолі з Іраном та суннітсько-арабським, на чолі з Саудівською Аравією та лояльними до неї ісламськими країнами. Ці коливання зумовлені тим, що суперництво в регіоні будується за принципом "гри з нульовою сумою", де компроміс є неможливим. Росія, зі свого боку, хотіла б підтримувати прагматичні відносини з обома центрами мусульманських впливів.

Багатостороння взаємодія з державами з обох угруповань відповідає довгостроковим інтересам самої Росії, а саме укріпленню відносин з арабо-мусульманським світом.

Таким чином, Росія за президентства В.Путіна продемонструвала (і продовжує демонструвати нині) прихильність багатосторонньому підходу у власній близькосхідній політиці, що дозволяє їй за мінімального вкладення в цей політико-економічний напрям отримувати максимальні дивіденди.

З приходом до влади нового президента в РФ в 2008 р. стратегія Росії на Близькому Сході не змінилась, як і не змінився характер двосторонніх відносин між Москвою та більшістю держав регіону. На відміну від США, зміна адміністрації в Кремлі не потребувала "перезавантаження" всього комплексу російсько-арабських та російсько-ізраїльських відносин.

1. Бакланов А. Близний Восток-2020: вероятно ли всеобъемлющее урегулирование? // Независимое военное обозрение, 22 января 2010.
2. Бакланов А. Ближневосточный узел противоречий // Международная жизнь. – 2004. – №6. С.153-157.
3. Бакланов А. Ближневосточное урегулирование – возможности возобновления мирного процесса // "Новое восточное обозрение", 11.03.2010 <http://www.journalneo.com/php/content.php?id=520>.
4. Бен-Ишай Р. Как формируется политика России на Ближнем Востоке. – Интернет-издание Mideast.ru. – <http://www.mideast.ru/364/37523>.
5. Директор Института востоковедения РАН В.Наумкин: "Не надо сравнивать Палестину с Северным Кавказом" // Московский комсомолец, 27 ноября 2009 г. 6. Интервью заместителя министра иностранных дел Российской Федерации Салтанова А.В. ИТАР-ТАСС по ближневосточному урегулированию и российско-ливанским отношениям 22 января // Дипломатический вестник. – 2003. – № 2. – С.135-137.
7. Катц М. Российская политика на Большом Ближнем Востоке или искусство дружить со всеми // Russie.Nei.Visions. – 2010. – #49. – С.27.
8. Концепция внешней политики Российской Федерации // Независимая газета. – 2000. – 11 июля.
9. Лузянин С. Восточная политика Владимира Путина. Возвращение России на "Большой Восток" (2004 – 2008 гг.) // АСТ – "Восток – Запад", 448 с.
10. Меламедов Г. Россия – Израиль: 15 лет восстановления дипломатических отношений // Восток. Афро-азиатские общества: история и современность. – 2007. – №3. – С.144-148.
11. Миркасымов Б. Россия и арабские страны // Россия в Азии: проблемы взаимодействия. – М., РИСИ, 2006. – 436 с. – С. 197-227.
12. Мирский Г.И. Круглый стол "Тройной кризис на Большом Ближнем Востоке" // редакция журнала МЭМО; основной доклад // "МЭМО". – 2007. – № 4. – С.92-104.
13. Примаков Е.М. Основовологающий конфликт // Россия в глобальной политике. – 2009. – №3. – С.162-172.
14. Россия возвращается на арабский восток: Чего ожидают арабы? // "Время Востока", 19.02.2007 <http://www.easttime.ru/analitic/2/7.html>.
15. Россия "новая" глазами ара-

бов // "Время Востока", 21.02.2007 <http://www.easttime.ru/analytic/2/8.html>. 16. Салтанов А. Президент В.Путин на Ближнем Востоке // Международная жизнь. – 2005. – №6. – С.72-81. 17. Скороход Л.І. Скороход Ю.С. Близькосхідна політика Російської Федерації // Близький Схід: міжнародна безпека, регіональні відносини на перспективи для України: Монографія / Наці-т пробл. міжнар.безпеки. К., 2008. – 591 с. 18. Совместная пресс-конференция Президента РФ Дмитрия Медведева с Президентом Сирии Башаром Асадом по итогам российско-сирийских переговоров, 11 мая 2010 года Дамаск, Сирия // <http://news.kremlin.ru/transcripts/7710>. 19. Юрченко В. Военно – техническое сотрудничество России с арабскими странами: вчера, сегодня,

завтра. // Ближний Восток и современность: сборник статей / Кол.авт. Институт изучения Израиля и Ближнего Востока. – М., 2004. – С. 47 – 64. 20. Юрченко В. Военно – техническое сотрудничество России с арабскими странами: Состояние и перспективы // Аналитическое записки. Армия, ВТС, ОМП на Ближнем Востоке. [Сборник статей] / Институт изучения Израиля и Ближнего Востока; – М., 2004. – 248 с.; – С. 87 – 94. 21. Шумилин А. Россия в поисках своей роли в ближневосточном урегулировании // Россия сегодня и завтра. – 2009. – № 7. Фонд Фридриха Эберта в РФ <http://www.fesmos.ru/>

Надійшла до редколегії 17.02.10

С. Набока, канд. іст. наук (Київ. ун-т)

РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ У 1985–1991 рр.

У статті висвітлено особливості розвитку соціально-економічних процесів в Україні у другій половині 80-х рр. XX ст. Проаналізовано стан та зміни в соціально-економічній сфері. Визначено закономірності наслідків провалу урядових реформ.

In the article the factors of the social and economic processes development in Ukraine in the second half of the XX century 80-th are provided. The status and the changes in the social and economic spheres are analysed. There are also determined the government reforms' consequences regularities.

Період української історії 1985–1991 рр., під час якого Україна здобула незалежність, ще не досить осмислений та досліджений науковцями, з огляду на відносно недавні події цих років. Аналіз соціально-економічних процесів цього періоду є досить актуальним, оскільки значною мірою саме вони детермінували розпад соціалістичної системи, вплинули на розвал СРСР, визначили основні риси суспільно-економічного устрою сучасної України, детермінували подальші події найближчої історії нашої країни.

Варто відзначити, що дослідженню цього періоду історії нашої країни присвячені роботи таких дослідників як О.Д. Бойко [1], Ю.С. Діденко [6], А.В. Камінський [7], М.Г. Карабанов [8], С.В. Кульчицький [14], Ю.А. Смольников [17], О.С. Субтельний [20], В.Л. Согрин [18], І.К. Стасюк [19], М.О. Плав'юк [16], Л.М. Нагорна [15] проте в своїх працях вони торкалися в основному вивчення суспільно-політичних процесів. Метою даної статті є спроба аналізу соціально-економічних перетворень цих років, дослідження закономірностей невдалих спроб реформ в тісному взаємозв'язку зі змінами в політиці керівництва та розвитком суспільних процесів.

Однією з найголовніших причин Перебудови була нагальна потреба модернізувати економіку країни, вивести її з всеохоплюючої кризи, що все поглиблювалася і вела до стагнації всієї соціалістичної системи. Тому спочатку Перебудова планувалася і стосувалася лише управлінсько-економічної сфери життя [2, с.84].

Однак в перші роки Перебудови керівництво держави намагалось покращити соціально-економічні показники системи екстенсивними дисциплінарними "андроповськими" методами. Так з травня 1985 р. розпочалася "антиалкогольна кампанія". Ціни на горілку підвищили, її кількість і час продажу обмежувалися. Число магазинів з продажу алкогольних напоїв за цей рік було скорочено в країні на 55%. Сітка підприємств громадського харчування в яких відбувалася реалізація алкогольних напоїв скоротилася на 71%. Вирубилися безцінні виноградники у Криму, Закарпатті, Молдавії, Кавказі. За найменші випадки випивки на робочому місці, працівників звільняли з роботи і партії, незважаючи на заслуги. Це принесло певний економічний ефект – так тільки за перший рік продуктивність праці в економіці зросла майже на 13% [10, с. 665].

Однак зменшення продажу державою горілки призвело до важкого удару по бюджету (за три роки його втрати становили до 100млрд крб). Сильно зросло незадоволення народу, підвищилася соціальна напруга в суспільстві. Населення почало масово гнати самогон. В

торгівлі почалися перебої з цукром та дріжджами (оскільки вони були складовими самогонваріння). Крім того, це сприяло зміцненню "тіньової економіки", становленню організованої злочинності і створенню мафії, які перебрали на себе цей сектор ринку та накопичили свої перші великі капітали [9, с. 763].

В контексті цієї політики, намагаючись посилити дисципліну, подолати корупцію, безгосподарність, масштабне крадіяство і надавати зростаючу в умовах соціально-економічної кризи "тіньову економіку", а згодом і для контролю над кооператорами, держава з 1986 р. посилила боротьбу з нетрудовими доходами. Особлива увага адміністративно-силових структур спрямовувалася на викорінення приватної ініціативи в усіх її формах. Обмежувалася діяльність шабашників, кустарів, хазяїв присадибних ділянок, дачників, збільшувалася до 5 років з конфіскацією майна кримінальна відповідальність громадян за заняття приватнопідприємницькою діяльністю. Проте це не дало відчутних результатів і викликало лише сильне незадоволення населення, оскільки держава в умовах наростання економічної кризи і перманентного дефіциту споживчих товарів не могла вирішити економічні проблеми і водночас не давала громадянам ніяких можливостей самим покращити своє матеріальне становище.

Намагаючись домогтися підвищення якості товарів дисциплінарно-адміністративними методами, уряд з 1987 р. вводить на всіх підприємствах спеціальні структури для контролю за якістю випущеної продукції – Державну приймальну комісію (Держприймку). Однак якщо такі методи давали високі результати при запровадженні їх в окремих секторах і галузях (приміром у космічній та оборонній), то поширення такої практики на все виробництво не принесло ефекту при використанні у масштабах всієї країни. Система не мала можливостей і ресурсів для повсюдного ефективного контролю [18, с. 135].

Проте головною складовою нової державної політики у 1985–1987 рр., було так зване "прискорення" розвитку економіки, для виведення її на якісно новий технологічний рівень, шляхом інтенсифікації впровадження в промисловості і сільському господарстві новітніх досягнень науково-технічної революції (НТР). Один з головних акцентів в цій політиці робився на розвитку машинобудування. Досягти цього М. Горбачов і керівництво держави намагалися з одного боку директивними методами, а з іншого – стимулюванням ініціативності самих господарюючих суб'єктів, за рахунок їх внутрішніх ресурсів [3, с. 323]. Проте по перше: екстенсивні